

Топольник Яна Володимирівна,

кандидат педагогічних наук,

старший викладач кафедри педагогіки

Донбаський державний педагогічний університет, м. Слов'янськ

Постановка проблеми. Перебудова українського суспільства та науково-технічний прогрес висувають більш складні й різнобічні вимоги до системи освіти нашої країни. Удосконалення процесу навчання з метою підвищення його освітньої, виховної, розвивальної функцій неможливе без наукової організації розумової праці майбутнього вчителя, умінь високопродуктивно навчатися.

Потреба суспільства у висококваліфікованих спеціалістах, які здатні вільно орієнтуватися у потоці масової інформації, застосовувати теоретичні знання у практичному житті, знаходить послідовне відображення в наукових працях багатьох педагогів.

Принципового значення в цьому контексті набуває наукова організація навчальної праці студентів у педагогічних вишах, оскільки одержані знання, прищеплені їм раціональні вміння вчитися, організувати себе, цінувати свій і чужий час та енергію суттєво вплинуть не лише на становлення особистості майбутнього вчителя, але й, певним чином, на перспективу організації ним ефективної навчальної праці школярів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Загальні ідеї наукової організації навчальної праці з урахуванням специфіки педагогічної праці знайшли своє послідовне висвітлення в наукових розвідках вітчизняних і зарубіжних учених (С. Архангельський, В. Боголепов, К. Золотар, М. Колесников, А. Піскунов, М. Соцердотов, В. Турченко, М. Черпінський та інші); питання організації навчального процесу у виші (С. Архангельський, В. Беспалько, А. Бойко, В. Бондар, С. Вітвицька, В. Галузинський, В. Лозова, Г. Троцько, Н. Шиян та інші).

Педагогічною наукою встановлено, що більш тривале і глибоке засвоєння знань можливе лише за наявності в студентів системи вмінь і навичок навчання, від яких залежить психолого-педагогічна установка викладача на виконання студентами тих чи інших навчальних завдань, усвідомлення ними цілей, потреб, вияв інтересів і позитивної внутрішньої мотивації до навчальної праці (Ю. Бабанський, В. Безрукова, В. Гриньова, В. Кулько, В. Лозова, В. Паламарчук, А. Усова, Т. Цехмістрова та інші).

Проблему наукової організації навчальної праці послідовно висвітлювали педагоги і психологи: О. Аніщенко, Ю. Бабанський, В. Давидов, О. Дмитрієв, Л. Занков, Є. Кабанова-Меллер, Н. Кузьміна, З. Курлянд, І. Лернер, А. Мудрик, Н. Наумова, К. Платонов, І. Раченко, М. Скаткін, С. Скидан, В. Сластьонін, М. Черпінський, Г. Щукіна та інші.

Основи забезпечення дидактичних умов та активізації навчання розкрито у працях вітчизняних і зарубіжних науковців (Ю. Бабанський, Г. Ващенко, С. Гончаренко, П. Гусак, М. Данилов, О. Дусавицький, В. Загвязинський, І. Зязюн, В. Іванов, П. Каптерев, В. Лозова, Н. Мойсеюк, Н. Морозова, Н. Нікандров, А. Нісімчук, О. Пехота, Р. Позінкевич, Л. Славіна, О. Степанов, В. Сухомлинський, Н. Тарасевич, М. Фіцула, О. Шпак, М. Ярмаченко та інші).

Більшість із них уважають, що основою ефективної навчальної праці є розумова діяльність, формування відповідних способів, умінь і прийомів виконання пізнавальних завдань, що оволодіння їхньою інтегральною сукупністю (за О. Дмитрієвим) є провідним показником уміння вчитися.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є визначення та теоретичне обґрунтування дидактичних умов наукової організації навчальної праці студентів у педагогічному університеті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш, аніж говорити про дидактичні умови наукової організації навчальної праці студентів, слід звернутись до основних принципів наукової організації навчальної праці. Саме вони дозволять нам створити і забезпечити дидактичні умови, реалізація яких стане головним чинником усвідомлення студентами себе не просто суб'єктами процесу навчання, а, що саме головне, – активними учасниками процесу особистого саморозвитку і життєтворчості.

Вирішенню задач наукової організації навчальної праці присвячені дослідження С. Батишева, І. Наумченка, В. Пунського, І. Раченка, В. Сухомлинського, К. Ушинського, М. Черпінського та ін.

Цінними надбаннями для нашого дослідження є наукові розвідки І. Раченка, оскільки саме в них автором розкрито принципи наукової організації праці вчителя.

Вченим охарактеризовано три групи принципів: 1) принципи організації дій (целеутворення, вибір методів, раціональний вибір і ефективне використання техніки, планування); 2) принципи вимірювань у педагогіці (нормування, облік і контроль, оптиміальність); 3) загальноорганізаційні принципи (перспективність, стимулювання, комплексність, науковість) [3, с. 110–206].

Спираючись на зазначені групи принципів, нами було визначено дидактичні умови наукової організації навчальної праці студентів у педагогічному університеті, до яких слід віднести:

- організацію самостійної навчальної роботи студентів, основним компонентом якої виступає самоосвіта;
- включення студентів до практичної діяльності, яка відображає особливості майбутньої професійної діяльності;
- поглиблення практичної спрямованості змісту підготовки майбутніх вчителів у процесі вивчення педагогічних дисциплін;
- формування досвіду наукової організації навчальної праці студентів;
- створення та розв'язання проблемних ситуацій, що мають професійну спрямованість.

Визначаючи дидактичні умови наукової організації навчальної праці, будемо пам'ятати про те, що саме досвід її організації сприяє ефективності процесу навчання.

Розглядаючи кожну з вищезазначених умов окремо, слід урахувати специфіку навчання в педагогічному виші.

1. Педагогічна практика, наші спостереження і особистий досвід переконують, що правильно організована, чітко побудована самостійна навчальна робота студентів спочатку під керівництвом викладача, а потім без його безпосередньої участі формує в останніх навички самоосвіти, яка в подальшому стає основою всебічного розвитку і професійного зростання особистості.

2. Перебуваючи в стінах вишу, у більшості студентів формується негативне ставлення до діяльності викладача, яка відображає особливості їхньої майбутньої професії (вчителя з певного предмету). Під час проведення аудиторних занять і проходження педагогічної практики в закладах освіти, студенти залучаються до різних видів, форм і методів педагогічної діяльності. Внаслідок чого вони набувають практичних навичок організації навчально-виховного процесу та поступово відбувається процес переосмислення їхнього ставлення до обраної професії.

3. При вивченні психолого-педагогічних дисциплін студенти знайомляться зі специфікою педагогічної праці, особливостями діяльності педагога, намагаються увявити себе в якості вчителя. Спеціальні педагогічні дисципліни і часткові методики дозволяють студентам опанувати не тільки методологією викладання, а й сформувати професійну майстерність, від чого залежить майбутній успіх.

4. Увесь навчально-виховний процес, освітнє-виховне середовище вишу формує у студентів певний досвід наукової організації навчальної праці, що дозволяє їм бути безпосередніми й активними учасниками (суб'єктами) освітнього простору. Набутий досвід, у подальшому, дозволить студентіві раціонально розподіляти час, організовувати власну діяльність, запобігати негативних впливів на стан здоров'я.

В основі набуття досвіду наукової організації навчальної праці лежить мотивація навчання. Посилення навчальної мотивації розглядається як спосіб підвищення ефективності формування цього досвіду. Сильний мотив, на думку психологів, суттєво впливає на мету навчальної праці, підкріплюючи її, дозволяючи застосовувати її в навчальних діях (В. Асєєв, Л. Божович, І. Васильєв, В. Ільїн, О. Леонтєв, А. Маркова, М. Матюхіна, Н. Морозова, Л. Славіна та ін.).

Нарівні із засвоєнням різноманітних форм загальнолюдського досвіду важливо формувати у кожного студента чуттєвий досвід, який виступає базою для формування досвіду наукової організації навчальної праці. Саме цей досвід формує свідоме ставлення до навчальної праці, яка в свою чергу формує культуру праці, прагнення до самоосвіти і самовдосконалення.

Опора на чуттєвий досвід сприяє оптимізації процесу оволодіння науковими основами організації навчальної праці. Засвоєння досвіду наукової організації навчальної праці здійснюється у взаємозв'язку із загальнолюдським досвідом засвоєння знань, умінь і навичок, набуття яких відбувається поетапно: від наслідувальних дій, які визначаються результатами безпосереднього сприйняття і пов'язаними з ним переживаннями, до тренування, рефлексії, програвання дій у розумовому плані і переходу від суб'єкта-виконавця до суб'єкта-діяча.

Процес набуття досвіду наукової організації навчальної праці у студентів можна розглядати як підйом по «сходинах», що означає ступінь готовності студентів до виконання навчальної діяльності, розвитку його креативних, рефлексивних та організаторських якостей, здатності до самореалізації [4, с. 93 – 94, 97].

5. Під час вивчення теоретичного і практичного блоків дисциплін студентам іноді штучно, а частіше реально створюються проблемні ситуації, вирішення яких має чітку професійну спрямованість і впливає на формування стійкості, креативності, толерантності тощо.

Реалізація дидактичних умов наукової організації навчальної праці передбачає побудову творчої взаємодії викладача і студентів під час занять. Спираючись на твердження сучасної психології щодо діялісно-особистісного підходу і принципи дидактики, які розкривають значення активності, самостійності й свідомості в навчальній діяльності кожного з тих, хто навчається, слід зазначити, що у вищій головним компонентом навчального процесу виступає активна, цілеспрямована, самокерована пізнавальна діяльність студентів, тобто самостійне вивчення студентами змісту кожної навчальної дисципліни: понять, теоретичних тверджень, методів розв'язання типових завдань, методів оцінювання ймовірності й точності рішень, а також оволодіння технікою застосування цих знань у тій чи іншій галузі навчальної та практичної діяльності.

Поряд із цим ми зазначаємо, що навчальна праця студента не може бути достатньо ефективною, якщо її не організовує, не скеровує і не контролює викладач.

Виходячи з того, що основне завдання вишу полягає в трансляції накопичення досвіду наукової організації навчальної праці (С. Бондарєвська, І. Вітлін, І. Колесникова, А. Піскунов тощо) і в створенні ситуацій для розвитку функцій особистості в процесі навчання (Н. Алексєєв, В. Данильчук, С. Кульєвич, В. Серіков, І. Якиманська та ін.), необхідно розробити і реалізувати відповідні до поставлених цілей механізми, які сприятимуть науковій організації навчальної праці студентів.

При розробці дидактичних умов наукової організації навчальної праці слід урахувувати наступну особливість взаємодії викладача зі студентами. Викладач вишу страждає інфантильною амнезією (за З. Фрейдом) [5]. Цей феномен створює проблеми в навчально-виховному процесі. Сучасні викладачі вишу в своїй більшості втратили здатність відчувати студентів, ставити себе на їх місце, вони не розуміють та й не хочуть розуміти, що саме відбувається в душі кожного студента на даний момент.

Але амнезія ця, звичайно, не абсолютна, оскільки якраз саме контакт зі студентами і сприяє новій активізації давно витісненого. На жаль, відбувається це саме в тій формі, яка не лише не допомагає розумінню внутрішнього стану особистості, а, швидше, навпаки, майже чи не повністю його виключає.

Саме тому ми вважаємо, що для реалізації дидактичних умов наукової організації навчальної праці студентів необхідно побудувати продуктивну взаємодію викладачів і студентів у навчальному процесі вишу.

А. Маркова підкреслює, що при цілеспрямованому формуванні всі спонування, пов'язані з пізнавальною активністю, стають більш усвідомленими і дієвими, підсилюється їх захоплююча, регулююча роль і в навчальній діяльності, зростає активність тих, хто навчається, у перебудові мотиваційної сфери, активні спроби поставити самостійні й гнучкі цілі навчальної діяльності, спостерігається перевага внутрішніх мотивів над зовнішніми [2].

Звідси важливим вважаємо актуалізацію спонукальних мотивів і розвиток активної, самостійної, рефлексивної позиції студента відносно набуття досвіду (знань, умінь і навичок) навчальної праці.

Організація самостійної роботи порушує цілий ряд питань, які свідчать про готовність, а точніше про неготовність студента як суб'єкта навчальної діяльності. Перше питання – чи вміють студенти самостійно працювати над навчальними матеріалами. Навіть при деякому умінні самостійно працювати самі студенти відповідають, що слабо сприймають навчальний матеріал із лекцій, а також при читанні та його конспектуванні. Відповідно, можна з упевненістю сказати, що студенти не підготовлені до самостійної й активної навчальної діяльності, не знають правил її самоорганізації.

Виникає і друге питання: чи може самостійна робота стати формою навчальної праці студентів. По-перше, самостійна робота припускає вдосконалення цілепокладання, самосвідомості, рефлексивності, мислення, самодисципліни, розвитку себе як суб'єкта діяльності (наприклад, формування вміння виділяти, ставити та реалізовувати мету, виробити узагальнені прийоми дії, адекватно оцінювати результати тощо). По-друге, як зазначає І. Зимня [1, с. 335 – 336], уміння займатися самостійно мимовільно формується у студентів, які володіють позитивною навчальною мотивацією і позитивним (зацікавленим) ставленням до навчання. Отже, самостійна робота може виступати в якості форми навчальної праці студентів.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. У процесі теоретичного пошуку були визначені дидактичні умови наукової організації навчальної праці студентів педагогічного вишу, для реалізації яких є необхідним побудова творчої взаємодії викладача і студентів під час занять, актуалізація спонукальних мотивів навчальної праці, що, в свою чергу, сприяє підвищенню ефективності підготовки майбутніх

вчителів. Перспективним вважаємо подальше дослідження проблеми впровадження основ наукової організації навчальної праці студентів у позааудиторну роботу і науково-дослідницьку діяльність.

Резюме. Удосконалення процесу навчання неможливе без наукової організації розумової праці майбутнього вчителя. Основними принципами наукової організації навчальної праці є принципи організації дій; принципи вимірювань у педагогіці та загальноорганізаційні принципи. До дидактичних умов наукової організації навчальної праці студентів у педагогічному університеті слід віднести: організацію самостійної навчальної роботи студентів, основним компонентом якої виступає самоосвіта; включення студентів до практичної діяльності, яка відображає особливості майбутньої професійної діяльності; поглиблення практичної спрямованості змісту підготовки майбутніх вчителів у процесі вивчення педагогічних дисциплін; формування досвіду наукової організації навчальної праці студентів; створення та розв'язання проблемних ситуацій, що мають професійну спрямованість. Навчально-виховний процес формує у студентів певний досвід наукової організації навчальної праці. Навчальна праця буде достатньо ефективною, якщо її організовує та контролює викладач. **Ключові слова:** дидактичні умови, наукова організація навчальної праці, принцип, досвід, творча взаємодія, навчальна діяльність, студент, викладач.

Резюме. Совершенствование процесса обучения невозможно без научной организации умственного труда будущего учителя. Основными принципами научной организации учебного труда являются принципы организации действий; принципы измерений в педагогике и общеорганизационные принципы. К дидактическим условиям научной организации учебного труда студентов в педагогическом университете следует отнести: организацию самостоятельной учебной работы студентов, основным компонентом которой выступает самообразование; включение студентов в практическую деятельность, которая отражает особенности будущей профессиональной деятельности; углубление практической направленности содержания подготовки будущих учителей в процессе изучения педагогических дисциплин; формирование опыта научной организации учебного труда студентов, создание и решение проблемных ситуаций, имеющих профессиональную направленность. Учебно-воспитательный процесс формирует у студентов определенный опыт научной организации учебного труда. Учебный труд будет достаточно эффективным, если ее организует и контролирует преподаватель. **Ключевые слова:** дидактические условия, научная организация учебного труда, принцип, опыт, творческое взаимодействие, учебная деятельность, студент, преподаватель.

Summary. The learning process improvement is impossible without scientific organization of future teachers' mental work. The basic principles of scientific organization of the academic work are principles of action, principles of measurement in pedagogy and organizational ones. The organization of students' self-study work, the basic component of which is the self-education; the inclusion of students into practice, which reflects the characteristics of future professional activity; intensification of practical content of future teachers in the learning process of teaching disciplines; forming the experience of scientific organization of students' academic work; creating and solving problem situations with professional orientation are to be included into the didactic conditions of scientific organization of students' academic work. The educational process creates students' experience in the scientific organization of academic work. Academic work will be sufficiently effective provided that it is organized and supervised by a teacher. **Keywords:** didactic conditions, scientific organization of the academic work, the principle, experience, creative interaction, learning activities, student, teacher.

Література

1. Зимняя И. А. Педагогическая психология: учеб. пособие / Ирина Алексеевна Зимняя. – Ростов н/Д.: Феникс, 1997. – 480 с.
2. Маркова А. К. Формирование мотивации учения / А. К. Маркова, Т. А. Матис, А. Б. Орлов. – М., 1990. – 192 с.
3. Раченко И. П. НОТ: кн. [для учителя] / Иван Петрович Раченко. – М.: Просвещение, 1989. – 238 с.
4. Топольник Я. Досвід наукової організації навчальної праці студентів як основа результативності навчального процесу / Яна Топольник // Гуманізація навчально-виховного процесу: збірник наукових праць / [за заг. ред. проф. В. І. Сипченка]. – Вип. LX. – Слов'янськ: СДПУ, 2012. – С. 88 – 99.
5. Фрейд З. Психология бессознательного / Зигмунд Фрейд. – М., 1990. – 448 с.